

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ**  
**ÜZEYİR HACIBƏYLİ adına BAKI MUSIQI AKADEMİYASI**

*Əlyazması hüququnda*

**AİDA MÜRSƏL QIZI HƏSƏNOVA**

**AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA**  
**HİMN VƏ ODALAR**

**6213.01 – Musiqi sənəti**

Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi  
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

**A V T O R E F E R A T I**

**Bakı – 2016**

*Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Konservatoriyasının  
“Musiqinin tarixi və nəzəriyyəsi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.*

**Elmi rəhbər:** **Akif Nüsrət oğlu Quliyev**  
Əməkdar incəsənət xadimi,  
sənətsüənəslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor

**Rəsmi opponenlər:** **Cəmlə İsmayıl qızı Həsənova**  
sənətsüənəslıq üzrə elmlər doktoru, dosent

**Zəmlə Məhərrəm qızı Nəcəfova**  
sənətsüənəslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

**Aparıcı təşkilat:** **Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət  
və İncəsənət Universitetinin  
“Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi” kafedrası**

Müdafiə 25\_\_ noyabr 2016-cı ildə saat 14:00-da Bakı Musiqi Akademiyasının nəzdində yaradılmış F/D 02.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Şəmsi Bədəlbəyli küç., 98.

Dissertasiya ilə Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat \_\_\_\_ oktyabr 2016-cı ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya şurasının elmi katibi:  
sənətsüənəslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

**H.V.Məmmədova**

## DİSSERTASIYANIN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

**Mövzunun aktuallığı.** Bu tədqiqat işi Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında himn və odalara həsr olunmuşdur. Azərbaycan musiqi yaradıcılığında himn və oda janrlarının təzahürü, bu janrların inkişaf tarixi və mövzu dairəsinin müxtəlifliyi, onların poetik və məqam-intonasiya, metr-ritmik xüsusiyyətlərinin təhlil edilib araşdırılması musiqişünaslıqda xüsusi aktuallıq kəsb edir. Məlum olduğu kimi himn və oda janrları xor musiqisi ilə sıx bağlıdır. Xor musiqisi Azərbaycan musiqi mədəniyyətində həl-hazırda avanqard yerlərdən birini tutur. Azərbaycan bəstəkarlarının xor musiqisində kantata, oratoriya, vokal-simfonik poema kimi janrlarla yanaşı, himn və oda janrlarına da müəyyən yer verilir.

Musiqinin bütün inkişaf tarixi boyu qədim dövrdən başlayaraq himn və oda janrları aktual bir janr kimi ictimai-siyasi mahiyyət daşıyaraq, tarixlə, dövlətdə baş verən ictimai-siyasi hadisələr və dini mərasimlərlə, müəyyən şəxsiyyətlərin vəsfi və tərənnümü ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında himn və oda janrlarının mövzu dairəsi həmişə geniş və rəngarəng olmuşdur. Bu janrların özünün aktuallığı onların hərtərəfli nəzəri baxımdan təhlilini və araşdırılmasını tələb edir.

Himn janrı ilə müqayisədə Azərbaycan musiqisində yaranma tarixinə görə oda daha gəncdir. Azərbaycanda XX əsrin əvvəllərində təşəkkül tapan himnlərdən fərqli olaraq, oda janrı 60-cı illərin ikinci yarısında yaranıb formalaşmağa başlamışdır. Təbiidir ki, hər bir bəstəkarın yaradıcılığında himn və oda janrı onun üslubuna, yaradıcılıq dəst-xəttinə və yarandığı dövrün bir sıra xüsusiyyətlərinə xas olan cəhətləri özündə əks etdirir. Bu janrların tarixi-nəzəri baxımdan və bəstəkar yaradıcılığının tərkib hissəsi kimi araşdırılması xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Tədqiqatın əsas bölməsini təşkil edən Ramiz Mirişli, Şəfiqə Axundova, Aqşin Əlizadə, Xəyyam Mirzəzadə, Oqtay Zülfüqarov, Rauf Əliyev, Aydın Əzimov, Həsən Adıgözləzadə, Faiq Nağıyev, Sərdar Fərəcov kimi bəstəkarların bəstələdiyi odalarda hər biri gündəmdə olan aktual mövzular tərənnüm olunaraq rəngarəng şərhini almışdır.

Azərbaycan dövlətçiliyinin, müstəqillik və azadlıq uğrunda başlanan demokratik hərəkatın nəticəsi kimi formalaşan dövlətimizin tərənnümü mövzusu xor musiqisinə yeni hava, yeni ruh, yeni səs gətirmişdir. Bu xüsusiyyət ən qabarıq şəkildə oda janrında özünü biruzə vermişdir. Ənənəvi təfəkkürə və bəstəkarın fərdi yaradıcılıq təfəkkürünə uyğun yeniləşməsinə bu odaların hər birində ideya, məzmun və milli xarakter

özünəməxsus şəkildə açılır. Tədqiqat işində bu cəhətlərin araşdırılıb təhlil olunması mövzunun aktuallığını müəyyən edən əsas səbəblərdən biridir.

Ötən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq oda janrı Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında özünə daha geniş yer tutur. Bu illərdə cəmiyyətdə, baş verən mühüm ideoloji, ictimai-siyasi, dəyişikliklərlə bağlı Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılıq axtarışlarının yeni dövrün abu-havasına uyğun davam etməsi baş verir. Vətənpərvərlik yüksəlişi, cəmiyyətdə baş verən hadisələrlə bağlı yeni mövzular və onların vəsf edilməsi tərənnümü aktuallıq kəsb edir. Bu mövzu müxtəlif janrlı əsərlərlə yanaşı xor musiqisində kiçik formalı oda janrında da öz əksini tapır. XX əsrin son onilliklərində Azərbaycan musiqisində ictimai faktor çox vacib bir yer tutur. Bu dövrdə yaranan odalarda vətənpərvərlik mövzusunun tərənnümü ön plana çəkilir. Yeni dövrün ictimai-siyasi mühiti ilə bağlı bu janrda yeni mövzuların öz əksini tapması, oda janrının inkişaf yolunda əsas istiqamətlərin, yaradıcılıq axtarışlarının, burada xalq musiqisinin xüsusiyyətlərinin tətbiqinin izlənilərək təhlil edilməsi tədqiqat işinin aktuallığını müəyyən edir.

Onu da qeyd etmək ki, hər bir bəstəkarın himn və odaları müxtəlif mövzuları əks etdirməklə fərdi şəkildə özünü büruzə verir. Beləliklə, forma, ladintonasiya, və onlardan istifadə qaydaları mövzumuzu aktual edir. Həmçinin bəstəkarların müxtəlif zamanlarda yaratdıqları himn və odalarındakı yazı üslubunun müxtəlifliyi, ladintonasiya istifadəsinin rəngarəngliyi və müasir dövrdə hansı nöqteyi-nəzərdən yanaşma prinsipləri **aktuallıq** təşkil edən cəhətlərdəndir.

**Mövzunun işlənmə dərəcəsi.** Tədqiq olunan əsərlər iki dövrü əhatə edir. Himn janrı çox az saylı nümunələrlə təqdim olunur. Bu, hal-hazırda 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni kimi qəbul olunan Ü.Hacıbəylinin Ə.Cavadın sözlərinə bəstələdiyi “Azərbaycan marşı”dır. (1919). İkinci nümunə 1945-ci ildə Ü.Hacıbəylinin S.Vurğunun və S.Rüstəmin sözlərinə bəstələdiyi Azərbaycan SSR-in dövlət himnidir.

Tədqiqat obyektini kimi Ü.Hacıbəylinin 1945-ci ildə S.Vurğunun sözlərinə “Zəfər himni” də araşdırılmışdır. Bu əsərlərin yaranma tarixi ətrafında bir sıra mənbələrdə informasiyalarla rastlaşmışıq. Lakin onların təhlili, xor üslubu və dəst-xətti, bu hələ ətraflı təhlilini almamışdır. Qeyd olunan əsərlərin obraz-emosional məzmun dairəsi, musiqi dili xüsusiyyətləri bu janrın inkişafında milli mənbələrlə bağlılıq və əsas təmayüllər hərtərəfli sərhətini tələb edir.

Himn janrı, onun yaranması və tarixi müəyyən xronoloji sərhədlərlə məhdudlaşır. (1919, 1945 ci illər). Ötən əsrin 90-cı illərində bu janr başqa

istiqlamətdə öz tətbiqini alır və Azərbaycan bəstəkarları tərəfindən bir neçə himn bəstələnir. (C. Abbasovun A.Zeynallı adına Musiqi Texnikumunun himni – 1993, S.Fərəcovun “Teatr haqqında” himni – 1998).

Oda janrının yaranması tarixi isə ötən əsrin 60-cı illərinin ikinci yarısından başlanmışdır və 90-cı illərdə, eləcə də XXI əsrin başlanğıc onilliyində geniş vüsət almışdır. Son onillikləri əhatə edən oda janrının təhlili və tədqiqi nəzər-diqqətdən bir qədər kənarda qalmışdır. Tədqiqatçıların əsas diqqəti xor musiqisinin daha iri həcmli janrlarına yönəldiyi üçün himn və oda janrları kiçik miqyaslı əsərlər kimi bir növ “kölgədə” qalmışdır. Həm də bu əsərlərin bir çoxu hələ nəşr edilməyərək, əlyazması şəklində olduğu üçün tədqiqatçıların nəzər-diqqətini özünə cəlb etməmişdir.

Hal-hazırkı elmi-tədqiqat işində bəstəkarların bu əsərləri sistematik şəkildə işlənərək, araşdırılır. Tədqiqat işində himn və odaların poetik mətni, metro-ritmik və məqam-intonasiya xüsusiyyətlərinin xalq musiqisi ilə bağlılığı, xor partiyasının quruluşu, faktura və forması ətraflı təhlilini tapmışdır.

Azərbaycan musiqişünas və tədqiqatçıları tərəfindən himn və oda janrı çox az araşdırılmışdır. Hər iki janrın xor musiqisinə aid olduğunu nəzərə alaraq, bu sahədə aparılan araşdırmalardan N.Mirzəyevanın tədqiqatını qeyd etmək olar.<sup>1</sup> Bundan əlavə S.Ağayeva öz elmi tədqiqatını Azərbaycan bəstəkarlarının xor yaradıcılığında milli təfəkkürün xüsusiyyətlərinə həsr etmişdir.<sup>2</sup> Araşdırmaların davamı kimi tədqiqatçılar L.Məmmədovanın<sup>3</sup>, A.Raufqızının<sup>4</sup>, T.Qəniyevin<sup>5</sup>, A.Xələfovun,<sup>6</sup> Y.Kuxmazovanın<sup>1</sup> araşdırmalarını qeyd etmək lazımdır.

---

<sup>1</sup> Мирзоева Н. Пути становление кантатно-ораториального жанра в Азербайджане. Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. Баку, 1994.

<sup>2</sup> Агаева С. Особенности национального мышления в хоровом творчестве Азербайджанских композиторов. Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. Баку, 1995.

<sup>3</sup> Мамедова Л. Хоровая культура Азербайджана. Пути становления и разработка проблемы хорового исполнительства. Б., Алиоглы. 2010.

<sup>4</sup> Raufqızı A. Azərbaycan bəstəkarlarının bir hissəli simfonik əsərlərinin janr və üslub xüsusiyyətləri. Bakı, Elm və Təhsil. 2010.

<sup>5</sup> Qəniyev T. C.Cahangirovun kantata və oratoriya yaradıcılığında lad-məqam və ritmik xüsusiyyətlər (“Füzuli” kantatası və “Sabir” oratoriyası əsasında). Sənət, üzrə.fəls. doktoru almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2004.

<sup>6</sup> Xələfov A. Uşaq xor sənətinin Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında yeri və rolu. Sən.üzr.fəl.dok, avtoreferat. Bakı, 2010.

Lakin tədqiq etdiyimiz himn və oda janrı xor musiqisinə aid olsa da bu sahədə araşdırmaya rast gəlinmir. Bu tədqiqatda biz Azərbaycan bəstəkarlarının himn və odalarını lad-intonasiya və poetik mətn baxımından təhlil edirik. Azərbaycanda lad araşdırmalarının təməlini qoymuş dahi Ü.Hacıbəylinin<sup>2</sup> bu istiqamətdə xidmətlərini xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır. Həmçinin görkəmli musiqişünas M.S.İsmayılovun xalq musiqisinin janrlarına<sup>3</sup>, lad-məqamların səssırası, onların əsas xüsusiyyətləri<sup>4</sup> və s. cəhətlərini elmi tədqiqatlarında işıqlandırmışdır.

**Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri.** Tədqiqatda əsas məqsəd himn və oda janrlarını tarixi-ictimai inkişaf kontekstində ardıcıl izləmək, onun bir sıra nəzəri-estetik problemlərini araşdırmaq və Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında himn və oda janrlarına xas olan milli xüsusiyyətləri aşkarlamaqdır.

Himn və oda janrlarını tədqiq edərkən konkret tarixi dövr ərzində formalaşan janrın əsas inkişaf mərhələlərini, təmayüllərini müəyyən etməyə cəhd edilir. Bundan əlavə Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin ayrı-ayrı nəsilələrinə mənsub olan bəstəkarların himn və oda janrlarının inkişafında olan rolunun ətraflı surətdə nəzərdən keçirilməsi əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulur.

Tədqiqat işinin məqsədindən irəli gələn ən mühüm vəzifələr bunlardır:

-Himn və oda janrlarının tarixi inkişafı.

-Himn və oda janrlarının inkişafında mühüm təmayüllərin aşkara çıxarılması.

-Hər bir janrın səciyyəvi xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi.

-Konkret musiqi materialı əsasında himn və odaların obraz-emosional məzmunu, poetik xüsusiyyətləri, məqam-intonasiya, metr-ritmik quruluş xüsusiyyətlərinin təhlili analitik və nəzəri-estetik ümumiləşdirilmələr aparılması.

-Himn və oda janrında hər bəstəkarın fərdi xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması, ənənəvi və novator xüsusiyyətlərin açıqlanması.

-Xor musiqisinin ümumi inkişaf mənzərəsi fonunda himn və oda janrlarının əhəmiyyətinin göstərilməsi.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi.** Himn və oda janrları ilk dəfə olaraq bu tədqiqat işində xüsusi tədqiqat obyektı kimi təhlil edilmişdir. Hal-hazırkı tədqiqat işi Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında himn və oda janrlarının

---

<sup>1</sup> Кухмазова Ю. Эволюция жанра хоровой миниатюры в творчестве Азербайджанских композиторов. Авт. Дис. На соис. Уч. Ст. док. Филос. Б., 2016.

<sup>2</sup> Hacıbəyli Ü. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. III nəşr, Bakı, Yazıcı, 1985.

<sup>3</sup> İsmayılov M.S. Azərbaycan xalq musiqisinin janrları. Bakı, 1984.

<sup>4</sup> İsmayılov M.S. Azərbaycan xalq musiqisinin məqam və muğam nəzəriyyəsinə dair elmi metodik öçerklər. Bakı, Elm, 1991.

tədqiqində ilk təcrübədir. Burada ilk dəfə olaraq himn və oda janrlarının inkişafında əsas meyillər müəyyənləşdirilir, ənənəvi və yeni cəhətlər aydınlaşdırılır.

Bu tədqiqat işində himn və odalar hərtərəfli təhlilini alır.

- Onların tematikası;
- poetik obrazlar, poetik mətnin xüsusiyyətləri;
- melodika;
- məqam-intonasiya;
- metro-ritmik;
- faktura;
- kompozisiya xüsusiyyətləri ətraflı surətdə araşdırılır.

Burada təhlil olunan əsərlərdə professional və folklor, eləcə də muğam başlanğıcının qarşılıqlı mövzusu və təsiri, rəngarəng təzahürləri aşkara çıxarılır. Təhlilin nəticələrinə əsasən məhz himn və oda janrlarına xas olan musiqi dilinin konkret xüsusiyyətləri müəyyən edilir.

Tədqiqatın mühüm elmi əhəmiyyəti himn və oda janrlarının Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında mövqeyi, rolu və əhəmiyyətinin açılmasından ibarətdir. Himn və oda elə janrlardır ki, bunlara bəstəkarlar çox az nadir hallarda müraciət etsələr də, ictimai-siyasi şəraitdən, dövrün abuhavasından asılı olaraq, bu janra müraciət edən bəstəkarların hər biri janrın ənənəvi axarında öz istiqamətini tapa bilmişdir.

**Tədqiqatın metodu və metodoloji bazası.** Tədqiqatda himn və oda janrının araşdırılması zamanı nəzəri və müqayisəli təhlil metodu əsas götürülmüşdür. Eyni zamanda musiqişünaslığın nəzəri prinsipləri əsas götürülərək, həm Azərbaycan, həm də xarici ölkə musiqişünas alimlərinin elmi nəzəri konsepsiyalarına metodoloji baza kimi əsaslanmışdır.

Dissertasiyada elmi-metodoloji mənbə kimi Azərbaycan musiqişünaslarından Ü.Hacıbəyli, M.S.İsmayılov, S.Ağayeva, R.Zöhrabov, G.Abdullazadə, E.Babayev, T.Məmmədov və digər Azərbaycan musiqişünas tədqiqatçılarının əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Rus musiqişünaslarından B.Asafyevin, R.Mazelin, U.Tülin və İ.Sposobinin elmi araşdırmalarına əsaslanmışdır.

Himn və odaların poetik mətninin araşdırılmasında Ə.Cəfərin elmi əsərlərinə nəzər salaraq bu tədqiqatlardan bəhrələnmişik.

**Tədqiqatın obyektı.** Azərbaycan bəstəkarlarının siyasi və sərbəst mövzulara həsr olunmuş himn və odalarıdır. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında rast gəlinən himn və odalar lad-intonasiya və ritmik xüsusiyyətləri baxımından tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

**Tədqiqatın predmeti.** Azərbaycan professional musiqisində himn və oda janrının yaranması və təkamülü prosesidir.

**Tədqiqatın faktiki materialı.** Tədqiqat zamanı Azərbaycan bəstəkarlarının bəstələdikləri 4 himn və 14 oda toplanmışdır. Ü.Hacıbəylinin «Milli marş» – Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni, “Sovet Azərbaycanının dövlət himni”, “Zəfər himn”i; C.Abbasovun «A.Zeynallı adına Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumunun himn»i; S. Fərəcovun «Teatr haqqında himn»i;

O.Zülfüqarovun «Əbədidir ömrümüz» odası, «Gəncliyə oda»sı; F.Nağıyevin «Sumqayıt» odası; X.Mirzəzadənin «Partiya haqqında oda»sı; Ş.Axundovanın «Bu dünyanı düşün» odası; R.Mirişlinin «Məşəl kimi yanan ürək» odası, «Odlar oğlu» odası; A.Əlizadənin «Ana torpaq» odası; A.Əzimovun «Bayrağım» odası; H.Adıgözəlzadənin «Yaşıl Bursa dastanı» odası, S.Fərəcovun «Böyük vətəndaş haqqında» odası; R.Əliyevin «Ata yurdum Azərbaycan» odası, «Vətən uğrunda» odası və C.Abbasovun «Şəhriyar qəsidəsi» tədqiqatın faktiki materialını təşkil edir.

**Dissertasiyanın elmi-təcrübi əhəmiyyəti.** Dissertasiya işinin materiallarından və nəticələrindən respublikanın ali musiqi təhsili ocaqlarında mühazirə və seminarlarda istifadə oluna bilər. Həmçinin xor, vokal sahəsində çalışanların köməkçi ədəbiyyatına çevrilə bilər.

**Dissertasiyanın aprobasiyası.** Dissertasiya Azərbaycan Milli Konservatoriyasının “Musiqinin tarixi və nəzəriyyəsi” kafedrasının iclasında müzakirə edilmişdir. Dissertasiyanın mövzusu ilə bağlı müəllifin elmi məqalələri və məruzələrində işin əsas müddəaları öz əksini tapmışdır.

**Dissertasiyanın quruluşu:** Dissertasiya giriş, 2 fəsil, 4 bölüm, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat və notoqrafiyadan ibarətdir.

## **DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU**

Dissertasiyanın **Giriş** bölməsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun elmi işləmə səviyyəsi, elmi yeniliyi açıqlanır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodoloji əsası, təcrübi əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir.

Dissertasiyanın **“Qərbi Avropada meydana gələn himn və oda janrlarının Azərbaycan professional musiqisinə təsiri.”** kimi adlanan **I fəsil** iki bölmədən ibarətdir. Fəslin birinci bölməsi (1.1) **“XX əsrin I yarısında Azərbaycan bəstəkar yaradıcılığında himn janrının yaranması və üslub xüsusiyyətləri”** adlanır. Oda yunan dilindən tərcümədə mahnı deməkdir. Oda Qədim Yunanıstanda təntənəli xarakterli xor və yaxud solo

üçün mahnıdır. Oda lirik janr olub təntənəli şeiriyyata əsaslanmaqla hər hansı bir hadisəyə, qəhrəmana həsr olunur. Əvvəllər Qədim Yunanıstanda lirik şeirin musiqi ilə müşayiət olunması oda və yaxud xor oxuma adlanırdı.

Qədim Yunanıstanda odalar 3 hissəli şəkildə idi. Kənar hissələr qalibin şərəfinə, orta hissə isə əfsanəvi rəvayəti əks etdirirdi. Qərbi Avropada İntibah dövründə oda lirik şeirin mahnı ilə ifası kimi müəyyən edilir. XVI əsrin əvvəllərindən başlayaraq bəstəkarlar antik poeziyanı əks etdirən musiqilər yaratmağa başlayırlar. Artıq XVII-XVIII əsrlərdə İngiltərədə oda antik dövrdən uzaqlaşaraq vokal-instrumental nümunələr şəklində üzə çıxır.

Sonralar oda müxtəlif tərkiblərdə, həmçinin yalnız instrumental şəkildə bəstələnməyə başladı. L.Kerubini, F.David, F.List, J.Bize, İ.F.Stravinski, S.S.Prokofyevin əsərlərini göstərmək olar. Məsələn, S.S.Prokofyevin 1945-ci ildə yazılmış - 8 arfa, 4 fleyta, kontrabas, nəfəsli və zərb alətləri üçün «Ода на окончание войны» əsəri bu qəbildəndir.

İlk öncə qədim Yunanıstanda müxtəlif formalı lirik şeirlər musiqi ilə müşayiət olunurdu. Bu kimi əsərlər oda və yaxud xor ifası adlanırdı. XVI-XVIII əsrlərdə oda xor əsəri kimi yüksək lirikanı tərənnüm edirdi (Volter, Q.R.Derjavin).

Roma ədəbiyyatında Qriqoryanın odaları daha məşhurdur. Bu əsərlərdə lirik poeziyanın eoliy ölçülərinin latın dili ilə uzlaşmış formaları bir məcmuədə toplanaraq «Carmina»-mahnılar (sonradan bunları oda adlandırmağa başlamışlar) kimi adlandırmışlar.

Zaman keçdikcə İntibah və barokka (XVI-XVII əsrlərdə) dövrlərində odanı patetik üslubda lirik əsər adlandırmağa başladılar. Bu əsərlər antik nümunələr əsasında təqdim edilirdi.

Lakin klassik dövrdə oda yüksək lirik əks olunma ilə kanonik janra çevrilir. Artıq XIX-XX əsrlərdə oda artıq instrumental şəkildə səslənirdi.

Oda janrına H.Pörsel, Q.F.Hendel, İ.Mattezon, V.Qlyuk, L.V.Bethoven, rus bəstəkarlarından S.Prokofyev, M.Burxanov, Q.Drjevski və başqalarının yaradıcılıqlarında özünəməxsus şəkildə müraciət etmişlər.

Azərbaycanda oda janrına ilk dəfə olaraq Oqtay Zülfüqarov yaradıcılığında rast gəlinir. Qeyd edək ki, Azərbaycan bəstəkarlarının bəstələdikləri odalar siyasi, sərbəst mövzuları əhatə edir.

Himn – bayraq və gerb kimi dövlət rəmzlərindən biridir. Himn haqqında ətraflı məlumat almaq üçün tarixə nəzər salaıq. Himnin yaranma tarixi eradan əvvəlki dövrə gedib çıxır. Qədim Yunan mədəniyyətinin yaranması və müxtəlif dövrlərə bölünərək mövcudluğu, hər bir dövrün özünəməxsus xarakterik cəhətləri, həmçinin bir sıra janrların ibtidai formalarının ya-

ranması ilə diqqəti cəlb edir.

Bizim eradan əvvəl VIII əsrədək davam etmiş və yunan mədəniyyətinin əfsanəvi dövrü hesab edilən birinci mərhələdə insanlar günəş və şən həyat allahı Apollona və şərab, yer allahı olan Dionisə səcdə edirdilər. Bu allahlara həsr edilmiş tərifnamələr, yəni difiramblar oxunardı. Difiramblar Dionisə həsr edilmişdir.

Himn yunan dilindən tərcümədə *tanrılara* həsr edilmiş təntənəli mahnıdır. Dini himnlər kifaranın müşayiəti ilə ifa edilirmiş. Terpandr, Alkey və Pindar kimi yunan musiqiçilərinin himnlərindən fraqmentlər qorunub saxlanmışdır.

Yunan poeziyasında himnlər nisbətən az yer tutur. Qədim Yunan himnlərində epik elementlərə də rast gəlinir ki, bu da himnlərə təmsil, hekayə xarakteri verir ("Homerin himnləri"). Onu da qeyd edək ki, Homerin, Kallimaxın himnləri qorunub saxlanılmışdır.

Orta əsrlərdə qafiyəli şeirlərə əsaslanan ritmik himnlər yaranır. Bu himnlər demək olar ki, geniş yayılır və dini lirik janrı əhatə edir. Bizans kilsələrində himn mələklərin əks-sədası hesab olunurdu. Orta əsrlərin himn formasında sekvensiyaya yaxınlıq hiss edilir. Himnlər unison, bəzən antifon (xor 2 qrupa bölünür və növbə ilə oxumağa başlayır) şəkildə müşayiətsiz ifa edilirmiş.

İntibah dövründə himn yeni mövzular ilə özünü büruzə verir. Himnlər hər bir xalqın ana dilində yazılır və protestant ideologiyasını ifadə etmək üçün köhnə katolik himnlərə yenidən düzəliş olunurdu.

Bizans vasitəsi ilə himn forması xristianlıq ilə birlikdə Slavyan ədəbiyyatına nüfuz edir. Erkən xristianlıqda himnin çiçəklənmə dövrü özünü büruzə verir. Xristianlığın ilk vaxtlarında allahın şərafinə müqəddəslərin himni mövcud idi. Ev ibadətləri zamanı kifaranın müşayiəti ilə ifa edilən tərif mahnıları Oksirinxin himnləri adı ilə qorunub saxlanılır.<sup>1</sup>

Xristian himnlərinin yaradıcısı olan Amvrosiy özünün beyt şəkilli metrik himnini yaradır. O, 12 himnin müəllifidir, onlardan 4-ü məşhurdur («*Te Deum laudamus*» («Səni, Tanrı, alqışlayırıq»)).

Dini və xristianlıq himnlərindən sonra dövlət himnləri meydana çıxır. Bu himnlər hər bir ölkənin dövlət atributu kimi dini xarakter daşımadan rəsmi tədbirlərdə səsləndirilir.

Kütləvi dini mərasimlərlə bağlı əsasən xristianlığın protestant cərəyanına mənsub sosial kütlələr himn janrına geniş müraciət etmişlər. Fransız

---

<sup>1</sup> [<http://ancientrome.ru/dictio/article.htm?a=169220819>]

inqilablarında isə azadlıq himni, marsilyoza və s. kimi himnlər cəmiyyətin əsas aparıcı qüvvəsi kimi kütlələrə ruh yüksəkliyi gətirmişdir. XIX əsrin sonlarında Fransada yaranmış internasional himni müxtəlif dövlətlərdə də daxili inqilabların baş verməsi nəticəsində geniş yayılmağa başlamışdır<sup>1</sup>.

Himn və oda janrları müxtəlif Qərbi Avropa və rus bəstəkarlarının yaradıcılıqlarında da öz əhəmiyyəti ilə seçilmişdir. Belə himnlərə L.V.Bethovenin IX simfoniyasının sonunda F.Şillerin sözlərinə «Şənliyə doğru» odası, M.İ.Qlinkanın «İvan Susanin» operasının final xorunda «Qüdrətlən» himni misal ola bilər.

Azərbaycanda himn janrına müraciət bir qədər gec özünü büruzə verir. Azərbaycanda himn janrının tarixi XX əsrin əvvəllərindən başlayır. İlk dəfə olaraq bu janra dahi bəstəkar, musiqişünas Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında rast gəlinir. Bəstəkarın 1919-cu ildə şair Əhməd Cavadın sözlərinə yazdığı “Azərbaycan marşı” himn janrında yazılan ilk nümunədir. Bu himn sonradan Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni kimi təsdiq olunur.

Demək olar ki, Ü.Hacıbəylinin yazdığı himnlərdən sonra bu janra müraciət edilməmişdir. 1992-ci il mayın 27-də parlamentdə “Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni haqqında” qanun qəbul edilir və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1993-cü il 2 mart tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

Bu ildən başlayaraq digər bəstəkarların himn janrına müraciəti özünü büruzə verir. Ü.Hacıbəylinin himnləri siyasi mövzuda, lakin XX əsrin 90-cı illərində yazılan himnlər isə sərbəst mövzulu olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Ü.Hacıbəyli «Koroğlu» operasının III pərdəsində «And» xorunu himn tipli səhnə kimi istifadə etmişdir. Bəstəkar həm də 1945-ci ildə S.Vurğunun sözlərinə «Zəfər himni»ni, 1946-cı ildə isə S.Vurğunun və S.Rüstəmin sözlərinə keçmiş Azərbaycan SSR-nin dövlət himnini yazmışdır<sup>2</sup>. Bu baxımdandır ki, bəstəkarın himn janrına müraciəti və onun bu janrda müxtəlif mövzulu himnlər bəstələməsi Azərbaycan musiqi tarixində örnək ola biləcək bir məktəbin əsasını qoymuşdur.

Azərbaycan dövlət himninin poetik məzmununun quruluşu bu himnin melodik xəttinin yaranmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Ü.Hacıbəyli şeir mətninin misralarına uyğun olan söz birləşmələrinin, sait və samit səslərdən irəli gələn heca quruluşlarının yol verdiyi imkanlara əsasən himnin melodik xəttinin daha təsirli, daha cazibədar olmasına müvəffəq

---

<sup>1</sup> «Azərbaycan» qəzeti, № 246, 14 noyabr, 1919-cu il

<sup>2</sup> Hacıbəyli Üzeyir Ensiklopediyası, Şərq-Qərb, Bakı 2008, 240 s

olmuşdur. Belə ki, bəstəkar burada istifadə etdiyi ritmik şəkil quruluşlarının xanə ardıcılışmasından irəli gələn prinsipə nail ola bilmişdir.

Himnin tempi *Largemente* olub, qürurlu və tələsmədən ifa xüsusiyyəti tələb edir. Bəstəkarın daha mətin, daha mübariz və vətənpərvər hisslərinin üstünlük təşkil etdiyi bu himn 1992-cı ildə bəstəkar Aydın Əzimov tərəfindən bərpa edilmiş, baş xormeyster Zərifə İsmayılova tərəfindən Bakı Musiqi Akademiyasında ilk dəfə səsləndirilmişdir. Həmin ilin may ayının 27-də Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni kimi qəbul edilmişdir. Bu himn qarışıq xor üçün nəzərdə tutulmuşdur. Burada homofon-harmonik prinsiplər özünü biruzə verir. Lakin himni əvvəldən sona qədər unison şəkildə oxumaq da mümkündür. Himn re minorda, sadə 3 hissəli formada olub, a+b+a<sub>1</sub> quruluşdadır. Burada bayatı-şiraz intonasiyalarına üstünlük verilir. Himnin a bölümü şeirin 1-ci bəndinə əsaslanır. Sual və cavab cümlələri fraza təkrarlarının əsasında formalaşır. Burada bəstəkar re bayatı-şirazın mayə və nişibi-fəraz pərdələrinə əsaslanır<sup>1</sup>.

Himnin poetik mətnində şair Əhməd Cavadın bu himn üçün yazdığı şeir bəndləri öz müxtəlif misra ardıcılışmaları ilə diqqəti cəlb edir. Himnin birinci bəndi beş misradan ibarətdir. Burada birinci bəndin birinci misrası «Azərbaycan» sözünün iki dəfə təkrarlanması ilə 8 heca, ikinci misrası 12 heca, 3 və 4-cü misralar 13 heca, 5-ci misra isə 11 heca təşkil edir.

*Azərbaycan! Azərbaycan!*

*Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!*

*Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!*

*Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!*

*Üç rəngli bayrağınla məsud yaşa!*

Ü.Hacıbəyli himndə istifadə etdiyi poetik mətnin hər misra və yarımşisrələrini öz yaradıcılıq süzgəcindən keçirərək, melodik cümlələrin yüksək təsir etmə gücünə nail ola bilmişdir. Şeirin poetik mətnini melodiyasız təsəvvür etmək çətin olur. Himnin tarixin müəyyən mərhələlərindən keçərək, bir çox təqiblərə məruz qalmasına baxmayaraq, müasir dövrümüzdə də bu himn Azərbaycan xalqının yaddaşında həkk olunan və sevə-sevə oxunan bir musiqi əsərinə çevrilmişdir.

Dahi Ü.Hacıbəyli öz yaradıcılığında mahnı janrı ilə yanaşı himn, kantata və digər vokal instrumental janrlı əsərlərə geniş yer vermişdir. Onun XX əsrin əvvəllərində yazdığı himn və marşlar mövzu baxımından

---

<sup>1</sup> M.S.İsmayılov Azərbaycan xalq musiqisinin məqam və muğam nəzəriyyəsinə dair elmi-metodik öçerklər. Bakı-Elm-1991, 120 s.

əsasən vətənpərvərlik, mübarizlik, əzmlilik ruhunda olmuşdur. Bunu bəstəkarın yazıb-yaratdığı dövrlərdə siyasi abu-havanın daima gərginliyi və dəyişkənliyi onun himn və marşlarında bu kimi keyfiyyətlərin üstünlük təşkil etməsinə səbəb olmuşdur<sup>1</sup>.

Bu baxımdandır ki, bəstəkarın XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq yazdığı marşların əksəriyyətində özünün, həmçinin müxtəlif Azərbaycan şairlərinin şeirlərindən istifadə olunmaqla ədəbi-poetik mətnə əsaslanmışdır. Bəstəkarın 1917-ci ildə yazdığı «Milli marş» (sözləri Ü.Hacıbəylinin), 30-cu illərin əvvəllərində «Əsgər marşı» (sözləri M.S.Ordubadı), 1942-ci ildə «Döyüşçülər marşı» (sözləri S.Vurğun) dediklərimizə əyani sübutdur.

Təhlil etdiyimiz «Milli marş» əsəri 1919-cu ildə bəstəkar tərəfindən yenidən işlənmişdir. 1991-ci ildə «Milli marş» bəstəkar Sərdar Fərəcov tərəfindən yenidən redaktə edilmiş, 4 səsli xor və simfonik orkestr üçün işlənmişdir.

«Milli marş» əsərinin intonasiya xüsusiyyətləri bir növ aşiq musiqisindən götürülmüş elementlərə daha yaxındır. Belə ki, bu əsər səslənən zaman əsasən rast intonasiyası özünü büruzə verir.

Bu intonasiyalar si bemol rast məqamının səssirasına uyğun olduğu halda, əsərin sonunda şur intonasiyası sol şur məqamının səssirasına uyğun olur.

Maestoso tempində, 4/4 ölçüdədir və A+B+C şəklində olan bu əsər kuplet variasiya formasındadır.

Kuplet variasiya formasında olunan «Milli marş» Üzeyir bəyin öz sözləri əsasında yazılmışdır. Şeirə bütövlükdə nəzər salaq:

*Vurulur meydanda sinc-dəf*

*Vurulur meydanda sinc-dəf*

*Düzülsün əsgərlər səfbəsəf*

*Yeriyin şövqlə düşmən tərəf*

Bu şeirdə 1-ci bənd 4 misralı, 8-9 hecalı şeir mətninə əsaslanır. Burada 1-ci bəndin 1-ci və sonuncu misraları 2 dəfə təkrar olunur. Ü.Hacıbəyli bir bəstəkar kimi marşın melodiyasından asılı olan intonasiya xüsusiyyətlərini istifadə edərək, əsasən melodiyanın tələb etdiyi qaydaya uyğun şeir misralarına müraciət etməyə üstünlük vermişdir.

Ü.Hacıbəyli «Zəfər himni»ni 1945-ci ildə II Dünya müharibəsinin qurtarması münasibəti ilə Səməd Vurğunun sözlərinə bəstələmişdir. Bu himn özündə əzəmətlilik, qələbə əzmi və təntənə xarakterlərini cəmləşdirmişdir. Əsər qarışıq xor üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu əsər A+B+Coda quruluşdadır.

---

<sup>1</sup>Qasımov S.C., Bağirov N.H. Azərbaycan Sovet musiqi ədəbiyyatı, B.Maarif, 1984, 221s.

Bu əsər tez tempdə, 4/4 ölçüdə, *intermetso* şəkildə giriş xanələri ilə başlayır. Əsərdə A bölümü 3 hissəlik təşkil edir. Burada A hissədə verilən melodik cümlə əsasən rast intonasiyası üzərindədir və bu səslənmələr lya bemol rast məqamının səssirasına uyğunluq təşkil edir. Sual cümlədə isə lya bemol rastın mi şikəsteyi-fars pərdəsinə istinad olunur.

Zəfər himnində 3 bənddən ibarət 4 misralı şeirdən istifadə edilmişdir. Şeirə nəzər salaq:

*Qoy çalsın, oynasın Vətən torpağı,  
Səcdə qılsın göylər bu ülviyyətə.  
Ölümün, zülmətin qara bayrağı,  
Təslim oldu bu gün bizim qüdrətə.*

Bu şeirdə ikinci dünya müharibəsi ilə əlaqədar alman faşizmi üzərində qələbənin əks olunması melopoetik cəhətlərlə əks edilir. Xalqın zəfəri, onun qalibiyyəti himn şəkildə oxunaraq şeirin ümumi məzmunu ilə intonasiya arasında vəhdət yaradır, Azərbaycan xalqının əzimliyi bir daha əks etdirir. Bəstəkar burada şeir misralarını böyük məharətlə istifadə etməyə nail olmuşdur. Belə ki, bənd misraları 11 hecalı şəkildə özünü göstərir.

Beləliklə aparılan təhlillər zamanı belə qənaətə gəlmək olur ki, dahi Ü.Hacıbəyli Azərbaycan professional musiqisinin banisi olmaqla yanaşı, həmçinin Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yeri və rolu olan görkəmli nümayəndələrdəndir. Belə ki, bəstəkarın əsərlərində istifadə olunan poetik mətnlərin musiqi ilə vəhdət təşkil etməsi onun əldə etdiyi nəaliyyətlərin və dəsti-xəttinin özünəməxsusluğuna əsaslanır.

**1.2 Melopoetik xüsusiyyətlərin XX əsrin 60-70-ci illərində Azərbaycan professional musiqisində himn və oda janrında yazılmış əsərlərdə təzahürü** - Ü.Hacıbəyli ənənələrinin davamçılarından biri olan bəstəkar O.Zülfüqarov «Əbədidir ömrümüz» odasını 1965-ci ildə R.Zəbioğlunun sözlərinə bəstələmişdir. Bu əsəri ilk dəfə Əli Haqverdiyev radioda Roza Şifrinin fortepianoda müşayiəti ilə ifa edib. Sonradan Flora Kərimova da bu əsəri 80-ci illərdə ifa etmişdir.

Oda *Cantabile* tempində, 4/4 ölçüdə başlayır. Lakin əsərin əvvəlində səslənən instrumental giriş ölçü saxlanılmaqla sərbəst şəkildə ifa edilir. Bu da bir növ əsərin xarakterini vurğulayır.

Bu oda kuplet-variasiya formasında, A+B+A<sub>1</sub>+B<sub>1</sub>+A<sub>2</sub>+B<sub>2</sub> quruluşdadır. Əsərin A bölümü *Andante cantabile* tempində 3/4 ölçüdə səslənir. Bütün əsər boyu segah və zabul intonasiyaları özünü büruzə verir. “Əbədidir ömrünüz” odasında 7 hecalı bayatı növündən istifadə edilmişdir:

*Rahat yatın igidlər,  
Məşəl olub könlünüz.  
Şəfəq kimi, nur kimi,  
Əbədidir ömrünüz.*

Şeirdə bayatının misraları 4+3 yarım misra şəkildə təqdim edilir. Bu şeir Böyük vətən müharibəsində şəhid olmuş qəhrəmanlara həsr edilmişdir. Şeirin quruluşu bəstəkarla konkret ibarə bölümlərini yaratmağa imkan vermişdir. Bəndlərin istifadəsi zamanı bəzən xanələrin sual və cavab cümlələrinin sayından asılı olaraq qeyri-simmetrik periodların yaranması diqqəti cəlb edir. Bəndlər arasındakı keçid zamanı bəstəkar "A" saitinə əsaslanan vokalizə səslənmədən istifadə etmişdir.

Faiq Nağıyev 1974-cü ildə Ələkbər Salahzadənin sözlərinə «Sumqayıt» odası bəstələmişdir. Bu əsər Sumqayıt şəhərinin 25 illiyinə həsr edilmişdir. Bəstəkar bu əsəri yazarkən Azərbaycan xalq musiqisinin lad-məqam sisteminə əsaslanmaqla yanaşı, həm də Avropa bəstəkarlıq yazı üslubundan geniş istifadə edərək sintezləşmiş yazı üslubu yaratmışdır. Belə ki, əsərdə əvvəldən sona kimi şüar intonasiyası səsləndiyi halda, əsərin sonunda fa diyez minorun dominantaya üçsəslisinə əsaslanır.

Bəstəkar bu əsəri böyük orkestr və qarışıq xor üçün nəzərdə tutmuşdur. Əsərin əvvəlində zərb xalq çalğı alətlərimizdən olan nağaradan istifadə edilir. 2 xanədən sonra əsərin giriş hissəsi səslənir. Odada trubanın solosu xüsusi ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, burada zurna aləti (re səsinə) ilə birlikdə truba aləti (lya səsinə) də səslənir. Bəstəkar zurna aləti ilə truba alətinin sintezləşmiş səslənməsinə nail olur. Burada aşağı lya səsi lya şüar məxsus maye, yuxarı re səsi isə şüar-şahnaz pərdəsinə istinad olunmaqla özünü büruzə verir.

Əsərdə əsasən müasir musiqi yazı texnikasına üstünlük verilmişdir. Xüsusən sekunda intervalına əsaslanan, oktava həcmində olan sıçrayışlar əsərin dinləyiciyə təsir qüvvəsini daha da artırır. Bu da əsərin bədii estetik gücünü aydın şəkildə əks etdirir.

Əsərdə homofon-harmonik faktura ilə yanaşı xor səslərində səsalı polifonik səslənmələrə də geniş yer verilir. Burada melodik xətt əsərin əvvəlində tenor və soprano səslərində ardıcılıqla. Oda 4/4 ölçüdə, *Allegro* tempindədir. Əsər Giriş+A+B+B<sub>1</sub>+Coda quruluşunda, kuplet variasiya formasındadır. Burada A bölümündə lya şüar məxsus Şüar-şahnaz və simayışəms pərdələrinə sıçrayış edilir. "Sumqayıt" odasında 4 misralı şeirdən istifadə edilmişdir:

*Səni əllər ucaldıb, ellər böyüdüb  
Günlər, aylar bəsləyib, ellər böyüdüb.  
Qucağında isinir günüm Sumqayıt.  
Mən başına dolanım, dönüm Sumqayıt.*

Əsərdə bütün misralar 2 dəfə variantlı şəkildə təkrar edilir. Hər misra 12 hecalı olub, 7+5 yarımmisralar şəklində bölünmüşdür. Bəstəkar 1-ci misranı istifadə edərkən yarımmisraların sonluqlarını 2 dəfə variantlı şəkildə təqdim etmişdir.

Digər bir oda görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Xəyyam Mirzəzadənin 1975-ci ildə Sovet dönəmində yazdığı və o zamankı Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının XXIV qurultayına həsr olunan «Partiya haqqında oda»dır. Bu əsər Azərbaycanın xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin sözlərinə yazılmışdır. Oda bariton, qarışıq xor və orkestr üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əsər *Maestoso* tempində, 4/4 ölçüdə başlayır və əsərin əvvəlində giriş xanələri səslənir. Burada akkordlu, oktavalı faktura üstünlük təşkil edir. Əsər A+B+A<sub>1</sub>+B<sub>1</sub>+Coda quruluşunda, kuplet variasiya formasındadır. Bu səslənmələr sol şur məqamının səssirasına uyğunluq təşkil edir. Əsərin əvvəlində sol şura məxsus mi bemol bayatı-türk pərdəsinə istinad olunur.

“Partiya haqqında” odasında 9 hecalı misraya əsaslanan şeir bəndlərindən istifadə edilmişdir:

*Qəlbimizdə qızıl günəş kimi  
Yanır, işıq saçır, Partiya.  
Ömrümüzə hər gün işıq saçır,  
Geniş yollar açır, Partiya.*

Lakin şairin Sovet dönəmində oda formasında yazdığı bu şeirdə bəzi misralar 10 hecalı olması ilə diqqəti cəlb edir. Əsasən 1-ci bəndin 1-ci və 3-cü, nəqarətdən sonra səslənən 2-ci bəndin 3-misrası 10 hecalıdır. İstifadə edilən şeir 2 bənd və variantlı nəqarətdən ibarətdir. Bəndlər 4 misralı, nəqarət isə 6 misralı şəkildədir. Şeirin mətni sovet dönəmində yaşayan insanların utopik partiyaya inamı ilə bağlıdır. Burada parlaq gələcək, işıqlı sabah kimi fikirlər özünə yer alır.

Fəslə sona çatdıraraq onu qeyd etmək olar ki, himn insanlarda vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq hisslərinin formalaşmasında, bu ruhda tərbiyə olunmasında fəvqəladə əhəmiyyətə malik bir şeir şəkli. Bunun vasitəsilə oxucularda vətənə məhəbbət, sədaqət, onun mənafeyinə xidmət etmək kimi ali hisslər yaranır, formalaşır. Təntənəli mahnı mənasını verən himnlər insanlarda ən ali vətənpərvərlik hissi olan qəhrəmanlıq xarakterinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Dissertasiyanın “Azərbaycan professional musiqisində müxtəlif mövzulara həsr edilmiş himn və odalarda intonasiya və poeziyanın vəhdəti” adlanan II fəslə iki bölmədən ibarətdir. Fəslin birinci bölməsi (2.1) “Siyasi mövzulara həsr edilmiş himn və odalarda melopoetik xüsusiyyətlərin özünəməxsusluğu” - Bəstəkar Aydın Əzimov 1992-ci ildə Əhməd Cavadın sözlərinə «Bayraqım» odasını bəstələmişdir. Bu oda solo bariton, xor və simfonik orkestr nəzərdə tutulmuşdur. *Tranquillo* tempində, 6/4 ölçüdə olan əsər kuplet variasiya formasında, Giriş+A+B+A<sub>1</sub>+B<sub>1</sub>+A<sub>2</sub>+B<sub>2</sub>+A<sub>3</sub>+Coda quruluşundadır. Onu qeyd etmək lazımdır ki, əsərdə istifadə olunan şeir kupletləri (A+B) arasında bağlayıcı xanələr qarışıq xorun ifasında səslənir. Növbəti hissəyə keçiddən əvvəl instrumental interlüdiya ifa edilir.

Əsər əvvəldən sona qədər şur intonasiyasına əsaslanır. Odada girişdən sonra A bölümündə vokal-instrumental və baritonun solosu səslənir. Ümumiyyətlə bu əsərdə şur intonasiyası lad-məqam cəhətdən modulyasiya xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir.

Aqşın Əlizadənin uşaq xoru, qarışıq xor və fortepiano üçün «Ana torpaq» odası 1993-cü ildə Bəxtiyar Vahabzadənin sözlərinə yazılmışdır. Əsər kuplet variasiya formasında, A+B+A<sub>1</sub>+B<sub>1</sub>+coda quruluşdadır. Oda *Allegro espressivo* tempində olub, 3/4 ölçüdədir. Əsər fortepiano partiyasının giriş xanələri ilə başlayır. Bu xanələrdə şur intonasiyaları səslənir. Bu intonasiyalar lya şur məqamının mayə və şur-şahnaz pərdələrinə uyğun olur. Giriş xanələrində oktavali səslənmələrdə sol əl partiyasının bas səslərində mayə və şur-şahnaz pərdələrinə istinad edilir.

Burada əsərin mətnindən asılı olaraq bəstəkar yığcam şəkilli ibarə və cümlə quruluşları ilə vətənpərvər, döyüşkən ruhda olan intonasiyalara üstünlük vermişdir. Əsərin səslənməsi zamanı həm də aşıq musiqisindən irəli gələn intonasiya xüsusiyyətlərinə rast gəlinir.

Maraqlı hallardan biri də odur ki, bəstəkarın yaratdığı yüksək əhval-ruhiyyəli vətənpərvər xarakterli intonasiya prinsiplərindən geniş istifadə etmişdir. “Ana torpaq” odasında 5 hecalı misraya əsaslanan 2 bənd və 1 nəqarətdən ibarət şeir formasından istifadə edilmişdir. Yarım misralar 2+3 şəklində birləşir:

*Ana vətəndir  
İman vətəndir  
Bizi yaradan  
Hər an vətəndir.*

Sərdar Fərəcov 1996-cı ildə bəstələdiyi «Böyük vətəndaş haqqında» odanı Ulu öndər Heydər Əliyevə həsr etmişdir. Bu oda bariton (solo), uşaq xoru, xor və böyük simfonik orkestr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Oda Tahir Taisoğlunun (Məmmədov) sözlərinə bəstələnmişdir. Əsər kuplet variasiya formasında, A+B+coda quruluşdadır. Həmçinin bu əsər 2-li tərkib üçün nəzərdə tutulmuşdur.

“Böyük vətəndaş haqqında” odasında bəstəkar sərbəst vəznli şeirdən istifadə etmişdir. Şair Tahir Taisoğlunun (Məmmədov) Ulu öndər Heydər Əliyevə həsr etdiyi bu seir oda janrındadır. Əsərdə 6 misradan ibarət 3 bəndlilik şeirdən istifadə edilmişdir:

*Çox qədim bir yurdun günləri ağırdı,  
Kədərli yağışlar yağırdı.  
Elə bir zamanda xilaskar oğlunu  
Xalq özü haraya çağırdı.  
Vətənin mərd oğlu yetirdi özünü  
Tufanlar dayandı, çəkildi.*

Şeirin 1-ci bəndinin 1-ci, 3-cü və 5-ci misraları 12 hecalı olub, 6+6 şəklində yarımmisralardan təşkil edilmişdir. 2-ci, 4-cü və 6-cı misralar isə 6+3 yarımmisralarından ibarət olmaqla 9 hecalıdır.

Azərbaycanın tanınmış bəstəkarı, Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti Ramiz Mirişlinin yaradıcılığı öz rəngarəngliyi və çoxşaxəliliyi ilə hər zaman diqqəti cəlb edir. Bəstəkar Nizami Gəncəvinin qəzəlinə solist, xor və simfonik orkestr üçün «Peyğəmbərin tərifı» vokal poeması, «Qəzəlxan» bədii filminə musiqi, Məmməd Araz, Fikrət Qoca, Məmməd Aslan, Hüseyn Razi və digər şairlərin sözlərinə mahnı və romanslar bəstələmişdir. Bəstəkarın yaradıcılığında mahnı janrı əsas yerlərdən birini tutur.

Bəstəkar Ramiz Mirişlinin 2001-ci ildə yazdığı «Məşəl kimi yanan ürək» odası Ulu öndərimiz Heydər Əliyevə həsr edilmişdir. Əsər Moestoso tempində, 4/4 ölçüdə yazılmışdır. Bu əsər solist, xor və böyük simfonik orkestrin 3-lü tərkibi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kuplet variasiya formasında olan bu oda A+B quruluşdadır.

Təhlil etdiyimiz “Məşəl kimi yanan ürək” odasında şeir mətni 3 bənd və nəqarətdən ibarətdir. Bəndlərin misraları 8 hecalı olmaqla 4+4 yarımmisralar şəklində birləşir:

*İllər gəldi təzə-təzə  
İşıq verdi qəlbə, gözə  
Düşdü bizim bəxtimizə  
Məşəl kimi yanan ürək.*

Bəstəkar ilk 2 misradan istifadə etməklə melodik sual cümləsini təqdim edir. Cavab cümlədə bəstəkar digər misraları istifadə edərək misraların yarım misralarını sinkopalı çərək və bütöv notlar ilə variantlı şəkildə təkrar edir. Burada 4-cü misranın 1-ci yarım misrası 2 dəfə, 2-ci yarım misrası 3 dəfə təkrarlandıqdan sonra bu misra yenidən təkrar edilir.

R.Mirişlinin digər odası «Odlar oğlu» odası şair Fikrət Qocanın sözlərinə bəstələnmişdir. Bu əsər solist, xor və simfonik orkestr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əsər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyevə həsr edilmişdir. Bəstəkar bu əsərdə bir növ Azərbaycan xalqının milli dəyərlərini özündə cəmləyən və xalq yolunda öz xeyirxah əməllərini əsirgəməyən bir insanın obrazını canlandırmağa çalışmışdır

«Odlar oğlu» əsəri Maestoso tempində, 4/4 ölçüdə, 3 hissəli kuplet variasiya formasında, A+B+A1+coda quruluşundadır. Əsər instrumental orkestr girişi ilə başlayır. Giriş xanələrində səslənən musiqi materialı A bölümünün musiqi materialına uyğundur.

Təhlil etdiyimiz “Odlar oğlu” odasında şeir mətni 2 bənd və nəqarətdən ibarətdir. Bəndlərin yarım misraları 8 hecalı olmaqla 4+4 yarım misralar şəklində birləşir:

*Yurdum odlar ocağıdır  
Düşmənlərə göz dağıdır  
Asimanda dalğalanan  
Azərbaycan bayrağıdır*

Bəstəkar hər misranın əvvəlində sinkopalı səkkizlik notlara geniş yer verir. 1-ci və 2-ci misraların sonu çərək, 3-cü misranın sonu nöqtəli çərək, 4-cü misranın sonu yarım notlar ilə ifadə edilir. Bəstəkar bir növ burada a və b bölümlər arasında nəqarətin istifadəsində bağlayıcı partiya kimi xoralın oxunuşu zamanı “M” samiti ilə ağzı bağlı oxumaya yer verir.

Bəstəkar Rauf Əliyev 2005-ci ildə İ.Dadaşovun sözlərinə «Ata yurdum Azərbaycan» odasını bəstələmişdir. Bu əsər böyük simfonik orkestrin 3-lü tərkibi və xor üçün nəzərdə tutulmuşdur. Əsər kuplet variasiya formasında, A+B+B<sub>1</sub> quruluşundadır.

Oda Andante tempində, 4/4 ölçüdə başlayır. Bu əsərdə bəstəkar modal yazı üslubundan istifadə etmişdir. Əsərin əvvəlində orkestr səslənməsi və xorun vokalizi ilə giriş xanələri səslənir. Fleyta, qaboy, xor və skripkaların faktura cəhətdən bir-biri ilə oxşarlıq təşkil etməsi, bununla da istər-istəməz alətlər və xor səsləri arasında polifonik səslənmə prinsipi meydana gəlir.

Orkestrdə litavra və faqotun, klarnet və trubaların eyni fakturaya malik olaraq *p* nüansında səslənmə əsərə gizli həyəcan xarakteri verir. Lakin bu həyəcan mis nəfəsli alətlərin qruplaşmasında diviziyalı səslərdə daha qabarıq şəkildə üzə çıxır. Alətlər arasında baş verən polifonik yer dəyişmə homofon-harmonik prinsipi meydana çıxarır.

Xorun vokaliz səslənmələri period şəklində təqdim edilir və bu səslənmələr əsərin giriş hissəsini yaradır. “Ata yurdu Azərbyacan” odasında şeir mətni 3 bənddən ibarətdir. Bəndlərin yarımmissraları 8 hecalı olmaqla 4+4 yarımmissralar şəklində birləşir:

*Ötüb keçir aylar, illər  
Əzab dolu keçmişin var  
(Qədim keçmişin var)  
Yaşar acı xatirələr  
Hər dəşində qədim diyar.*

Bəstəkar 1-ci bəndin 2-ci misrasını “Əzab dolu keçmişin var” misrasını 2 dəfə variantlı şəkildə istifadə etmişdir. 2-ci istifadə zamanı “Qədim keçmişin var” misrası bəstəkar tərəfindən əsərə əlavə edilir.

Bəstəkar Rauf Əliyevin qarışıq xor və simfonik orkestr üçün 2007-ci ildə İ.Dadaşovun sözlərinə «Vətən uğrunda» odasını bəstələmişdir. Oda mürəkkəb 3 hissəli formada, A+B+A<sub>1</sub> quruluşdadır. Əsər *Allegro moderato* tempində, 4/4 ölçüdədir. Oda böyük simfonik orkestrin 3-lü tərkibi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bundan əlavə bəstəkarın əsərdə istifadə etdiyi qeyri-adi orkestr tərkibi ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, burada bəstəkar Azərbaycan milli nəfəsli alətlərindən biri olan zurnadan istifadə edir. Bunun ilə yanaşı partiturada solist vokalistin muğam parçasını ifa etməsi də göstərilib.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu əsər 2007, 2012-ci illərdə Fəxrəddin Kərimovun dirijorluğu ilə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında Rauf Əliyevin müəllif konsertlərində ifa olunub.

Burada yenə zurna səslənmələri cəngi intonasiyası üzərində əks olunur. Digər səslənmələr orkestr planında qaboy, ingilis rajoku eyni ritmik xüsusiyyətlərə malik olur. Violonçel, kontrabas və faqotun imitasiyalı onaltılıq notlara əsaslanan səslənmələri periodun davamlı səslənməsi üçün şərait yaradır.

“Vətən uğrunda” odasında 2 bəndlik şeirdən istifadə edilmişdir. Bəndlərin yarımmissraları 8 hecalı olmaqla 4+4 yarımmissralar şəklində birləşir.

*Əcdadlardan qalan miras  
Doğma ocaq Azərbaycan*

*Dərd-bələdan olar xilas*  
*Xalqım yaşar zaman-zaman*

Şeirin 1-ci bəndinin 1-ci və 2-ci misrası və burada olan yarımmissralar sinkopalı səkkizlik notlar ilə başlayır. Yarımmissra və misra sonluqları bütöv notla tamamlanır.

**2.2 “Azərbaycan bəstəkarlarının sərbəst mövzulu himn və odaları”** – Bəstəkar Cəlal Abbasov Ramiz Heydərin sözlərinə 1993-cü ildə «A.Zeynallı adına Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumunun himni»ni bəstələmişdir. Bu əsər qarışıq xor və nəfəsli alətlər orkestri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Himn sadə iki hissəli formada, A+B quruluşdadır. Burada hər bir bölüm 1 perioddan təşkil olunmuşdur.

Əsər *Maestoso* tempində, 4/4 ölçüdə, instrumental giriş ilə başlayır. Əsər boyu isə 5/4, 6/4 dəyişən ölçülər özünü büruzə verir. Burada lad tipli klasterlərə rast gəlinir ki, bu da müasir bəstəkarlıq yazı texnikasında modal harmoniyaya uyğundur. Çərək notlara əsaslanan marş xarakterli bu səslənmələr əsərə punktr ritm verir. Xanələrin zəif zərbələrində isə 4 onaltılıq notlardan ibarət ritmik şəkillərə yüksək tessituralı notlarda rast gəlinir. Burada *mf* və *f* nüansları bir-birini əvəz edir.

Təhlil olunan «A.Zeynallı adına Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumunun himni»ndə 11 hecalı misraya əsaslanan 3 beytlik şeirdən istifadə edilmişdir. Bu şeirin misraları 6+5 şəklində olan yarımmissralara bölünür. Şeirə bütövlükdə nəzər salaq:

*Musiqi aləmi sənət ocağı*  
*İlham səcdəgahı elmin dayağı*  
*Üzeyir nəfəsli kəmanlı, tarlı*  
*Şanlı yol keçmişən məğrur vüqarlı*  
*Zeynallı adına sehrli məkan*  
*Yaşa nəsillərdə var ol hər zaman*

Bəstəkar O.Zülfüqarov 1994-cü ildə «Gəncliyə oda» və yaxud «Yurdumuzun gəncləri» adlanan əsərini xalq çalğı alətləri ansamblının müşayiəti ilə solist, xor və rəqs ansamblı üçün bəstələmişdir. Bu əsər 2 böyük hissədən ibarətdir. 1-ci hissə sonata *allegro* formasında olub, A+B+A<sub>1</sub>+Coda, 2-ci hissə isə A+B quruluşda, 2 hissəli forma quruluşunda təqdim edilir. Lakin bəstəkarın A<sub>1</sub> bölümündən sonra əsərdə koda qeyd etməsi ilə bu əsərə 2 böyük hissə kimi baxmaq imkanı yaradır.

Təhlil etdiyimiz «Gəncliyə oda» əsərinin poetik mətnində 7 misralı, 2 bəndlik şeirdən istifadə edilmişdir. Bu şeirin misraları 4+3 şəklində olan yarımmissralara bölünür. Şeirə bütövlükdə nəzər salaq:

*Vətənimin fərahı,  
Şöhrətidir uşaqlar.  
Bu torpağın, ellərin  
Qudrətidir uşaqlar.*

Əsər xorun aşağı səslərində “la” şəkilçisi çərək notların güclü və zəif zərbələrində səslənir. Bu zaman solistin, sonra isə xorun soprano səslərində imitasiya kimi səslənən 1-ci bəndin misrasını görürük. Misranın sonu nöqtəli çərək not ilə ifadə edilir. Burada şən və oynaq temp xorda verilən şəkilçi üzərindəki səslənmələr ilə birlikdə davamlı şəkildə özünü büruzə verir. 2-ci misra yenə də soloda səslənir. 1-ci misradan fərqli olaraq misra sonluqlarına 2 xanədə *leqatolu* nöqtəli yarım və nöqtəli çərək notlar ilə ifadə olunur. Bəndin 3-cü misrası səkkizlik notların güclü zərbəsi ilə başlayır. Bu misranın 2-ci yarım misrasında *leqatolu* sinkopalı səkkizlik və son olaraq nöqtəli yarım və çərək notlardan istifadə edilir. 4-cü misra 2 dəfə təkrar edilərək 3-cü misranın metroritmik quruluşunu özündə əks etdirir.

Bəstəkar C.Abbasov 1997-ci ildə uşaq xoru və soprano üçün «Şəhriyar qəsidəsi»ni bəstələmişdir. Əsər *Maestoso* tempində, 4/4 ölçüdə başlayır. Burada xor partiya 3 səsli xor üçün nəzərdə tutulmuş, uşaq səs diapozonunun *tessiturasına* uyğun olaraq əks olunmuşdur. Əsər sadə 2 hissəli formada, A+B+coda quruluşdadır. Burada hər bir bölüm 1 perioddan ibarətdir. Əsərin giriş hissəsi *fortepiano* müşayiəti və zərbə ifası ilə başlayır. Giriş hissə bir perioddan ibarətdir. Bu hissənin əvvəlində *segah* intonasıyası özünü büruzə verir ki, bu da *mi segah* məqamının səssirasına uyğunluq təşkil edir.

Təhlil etdiyimiz «Şəhriyar qəsidəsi» əsərinin poetik mətnində 4 bəndlilik qəsidədən istifadə olunmuşdur. Bəstəkar 2-ci bəndi nəqarət kimi istifadə etmişdir. Bu əsərdə istifadə olunan qəsidə *əruz* vəzninin müctəs bəhrinin *məfA'ilün- fə'ilAtün-məfA'ilün-fə'lün* təfilə ölçüsündədir. Bəstəkar M.Şəhriyarın “Əziz Azərbaycanıma xitab” poemasının misralarından bənd şəklində bu qəsidədə istifadə etmişdir:

*Azərbaycan igidlər, qəhrəmanlar yetirir  
Bu təbiət, bu torpaq mərd oğullar yetirir.  
Qızları da şahsuvar, cəngavər, qəhrəmandır  
Döyüşlərdə ər kimi onlar düşmən yıxandır.*

Sərdar Fərəcov 1998-ci ildə S.Şahbəylinin sözlərinə duet, xor və estrada simfonik orkestri üçün Milli teatrın 125 illik yubileyi ilə əlaqədar «Teatr haqqında» himn bəstələmişdir.<sup>1</sup> Himn *Maestoso* tempində, 3/4

---

<sup>1</sup>.az.wikipedia.org/wiki/Sərdar\_Fərəcov

ölçüdə başlayır. Bu əsər sadə 2 hissəli formada, A+B+coda qurulmuşdur. Əsər instrumental giriş ilə başlayır. Giriş səslənmələri zamanı rast intonasiası özünü büruzə verir ki, bu səslənmələr re rast məqamının səssirasına uyğunluq təşkil edir. Giriş hissə 2 perioddan ibarətdir. 1-ci period rast intonasiası, 2-ci periodda isə segah intonasiası özünü büruzə verir.

Təhlil etdiyimiz «Teatr haqqında himn» əsərinin poetik mətnində sərbəst vəznli şeirdən istifadə edilmişdir. Burada 1-ci və 2-ci bənddə misralar 8 hecalı olub, 4+4, 3-cü bənd 9 hecalı olub misralar 5+4, 4-cü bənd isə 6 hecalı olub 3+3 yarımmisralar şəklində birləşir. Şeirə bütövlükdə nəzər salaq:

*Dünya özü bir səhnədir,  
Həyatımız bir tamaşa.  
Sevgilərlə, sevinclərlə,  
Yaşayırıq biz baş-başa.*

Bəstəkar Şəfiqə Axundova Həlimə Vəli qızının sözlərinə «Bu dünyanı düşün» odasını 1993-cü ildə bəstələmişdir. Bu əsər orkestr, xor və solist üçün nəzərdə tutulmuşdur. Əsərin solo hissəsini Xalq artisti Xuraman Qasımova ifa etmişdir və 1998-ci ildə lentə alınmışdır. Daha sonra Gülyaz və Gülyanaq bacıları da ifa etmişlər.

Bu oda *Allegro moderato* tempində, 4/4 ölçüdə giriş xanələri ilə başlayır. Bəstəkar bu əsərdə ohne-orkestr alətlər qruplaşması fakturasından istifadə etmişdir. Belə ki, burada xalq çalğı alətləri orkestrinin tərkibinə fleyta, klarnet, qaboy əlavə edilmişdir. Bu isə əsərin möhtəşəm səslənməsinə, yüksək *tessituralı* notların daha dəqiq və aydın şəkildə ifası üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bir növ xalq çalğı alətləri orkestrinin potensial gücü bu alətlər vasitəsi ilə artırılmışdır.

Əsər instrumental giriş səslənmələri ilə başlayır. Sonradan bu səslənmələr vokal instrumental ifaya keçir. Burada vokal-instrumental səslənmələr solistlər və xorun ifasında verilir. Melodik sual və cavab cümlələrinin istifadəsi zamanı ibarələr bölünərək əvvəl solistlərin ifasında, sonra isə xor səslərində davam etdirilir. A bölümünün səslənməsi zamanı çahargah intonasiası özünü büruzə verir və bu səslənmələr sol diyez çahargah məqamının səssirasına uyğunluq təşkil edir. Sual cümləsində 1-ci ibarə səslənmələri sol diyez çahargah məqamının mayə və 2-ci ibarə səslənmələri isə mayənin üst aparıcı tonuna istinad edir.

Təhlil etdiyimiz «Bu dünyanı düşün» odasında əsərin poetik mətni qarışıq şeir vəzninə əsaslanır. Şeir 3 bənddən ibarətdir. 1-ci bənd 5, 2-ci bənd 6, 3-cü bənd isə 4 misralıdır. Şeirə bütövlükdə nəzər salaq:

*Bu dünyanı düşün  
Haqq yolunda nur ol.  
Ver insanlıq borcunu,  
Sev torpağı mərd ol,  
Nur çeşməsi tək.*

Burada 1-ci bəndin 1, 2 və 4-cü misraları 6 hecalı olub, 4+2 şəklində, 3-cü misrası 7 hecalı olub, 4+3 şəklində birləşir. Lakin 5-ci misra 5 hecalıdır.

Bəstəkar Həsən Adıgözəlzadə Aytən Uğuralpın sözlərinə «Yaşıl Bursa dastanı» odası bəstələmişdir. Bu oda Ankarada keçirilən Uluslararası Polifonik yarışmada «Ən yaxşı yeni bəstə» mükafatına layiq görülmüşdür. Əsər bəstəkar tərəfindən Türk xalq musiqisinə əsaslanmaqla bəstələnmişdir. Burada Türk xalq musiqisinə məxsus rast, hicaz, karçıqar lad-məqamlarından istifadə edilmişdir.

Odanın partiturasına nəzər saldıqda aydın olur ki, bu əsər qarışıq xorun *a capella* ifası və zərb alətləri üçün nəzərdə tutulmuşdur və programlı xarakter daşıyır. *Əsər Ex abrupto, Elevato, Pomposo (Sostenuto), A tempo (Fastoso)* adlı hissələrdən ibarətdir. Hər hissə bir peioddan təşkil olunmuşdur.

Bu əsər *Allegretto vigoroso* tempində, 4/4 ölçüdə, zərb alətlərinin müşayiəti ilə qarışıq xorun bas partiyasının ifası ilə başlayır. Burada əsasən Türk xalq musiqisinə xas hicaz intonasiyası özünü büruzə verir və bu da lya hicaz məqamının səssirasına uyğunluq təşkil edir.

Maraqlı cəhətlərdən biri də odur ki, bu periodun variasiyalı şəkildə istifadə edilməsi zamanı qarışıq xorun bas səslərində *diviziyalı* səslənmələr özünü göstərir. Bu zaman bas səslərə alt partiyasının ifasına qadın səsləri əlavə olunur.

Təhlil etdiyimiz «Yeşil Bursa dastanı» odasında əsərin poetik mətni 11 hecalı olub, 7 bənddən ibarətdir. Şeirdəki misralar 6+5 yarım misra şəklində birləşir:

*Cəzb ede Bursanın denizi dağı,  
Nilufer çayını öpmüş dodağı  
Kimlerden öyrendin ey deli rüzigar  
Marmaraya dolu, dizgin uçmayı Hey!*

Nəzərə alsaq ki, bu odanın quruluşu silsiləli şəkildə təqdim olunur, o zaman biz templərdən asılı olaraq verilən xarakterlərdə hər bir misranın ayrı-ayrılıqda istifadə edilməsinin şahidi olarıq.

Fəslə sona çatdıraraq belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq müasir dövrümüzə qədər yazılan himn və oda

janrları müxtəlif Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında siyasi və sərbəst mövzulara həsr edilmişdir.

Əsrin əvvəllərindən bəstəkarlarımız tərəfindən bu janrlara müraciət edilməsi 60-70-ci illərdə daha geniş şəkildə özünü büruzə vermişdir.

Təhlillər zamanı hər iki janrda kuplet variant və kuplet variasiya formalarına rast gəlirik. Hər iki janrda yazılan əsərlərin repriz hissələrində rast gəlinən və təkrarlanan bölümlər variasiya və variantların meydana gəlməsində xüsusi rol oynayır.

Azərbaycan bəstəkarları öz yaradıcılıqlarında himn və oda janrlarına müraciət edərək müxtəlif mövzularda əsərlər yaratmışlar. Belə ki, əsasən Azərbaycan xalqının həyatı, dövlət quruculuğu, onun prezidentinin tərənnümü olduğu bu tipli əsərlər dövrümüz ilə səsləşir. Lad-intonasiyalılığın rəngarəng yönəlmələrlə müşahidə edilməsi, onun yaradıcılıq irsinin dolğun ifadəsi kimi belə əsərlərdə öz təzahürünü tapır.

Dissertasiyanı sona yetirərək bu nəticəyə gəlmək olur ki, Adlarını qeyd etdiyimiz odalar əsasən sadə 2 və 3 hissəli, kuplet variant, kuplet variasiya formasında yazılmışdır. Himn ilə odanın forma quruluşunun bir-birinə daha yaxın olması araşdırmamız zamanı diqqəti cəlb etmişdir. Belə ki, himnin bir janr kimi təntənəli və alqış xarakter daşması, oda janrının isə mədhiyyə xarakterli olub, hər hansı bir şəxsə və ya əlamətdar hadisəyə həsr edildiyi aydın olur.

Himn və odaların mətn quruluşunu araşdırarkən belə nəticəyə gəlmək olur ki, burada sərbəst, heca, əruz vəznli poetik mətnlərə rast gəlinir. Əsasən himn janrında sərbəst və heca vəznli şeirlərin istifadəsi üstünlük təşkil edir. Oda janrında isə mətndən istifadə edilmə prinsipi daha geniş şəkildə əks olunur.

Himn və oda janrının araşdırılması lad-intonasiya, forma quruluşu və şeir mətnlərinin quruluşunun oxşar və fərqli cəhətləri aşağıdakı müddəaları meydana gətirmişdir.

-Himn və oda janrlarında kuplet, kuplet variant və kuplet variasiya quruluşlarının özünü büruzə verməsi;

-Himn janrında rast, şur, bayatı-şiraz intonasiyaların üzə çıxması;

-Oda janrında rast, şur, segah, cahargah, hümayun, bayatı-şiraz intonasiyalarının aşkarlanması;

-İlk dəfə olaraq oda janrında əruz vəznində mətnin istifadəsi;

-Oda janrında əsasən 7, 8, 11 hecalı şeirlərin heca, qarışıq vəznlərdən istifadə olunması;

-Himn janrında qarışıq, heca vəznlərində şeirlərə müraciət edilməsi.

Beləliklə, xər mədəniyyətinin inkişafı ilə bağlı XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq həm kantata, oratoriya, miniatür və digər janrlara da üstünlük verilməmişdir. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan bir dövlət olaraq müxtəlif tarixi dövrlərdə, xüsusən XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq böyük tarixi, siyasi, mədəni yol keçmişdir, bu zaman görürük ki, musiqi sahəsində də həmin dövrlər ilə bağlı olaraq müxtəlif hadisələrə həsr edilən opera, kantata, oratoriya, simfoniya, süita və digər janrlar kimi himn və oda janrı da labüd olaraq meydana gəlmiş, xalqın mədəni həyatında, maariflənməsində böyük rol oynamışdır.

**Dissertasiyanın məzmununa uyğun olaraq müəllifin aşağıdakı elmi məqalələri çap olunmuşdur:**

1. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda yaranmış ilk himn janrı. // Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin elmi əsərləri №14, 2012, Səh. 76-81

2. Aqşin Əlizadə “Ana torpaq” odası. // Musiqi dünyası: 2/58, Bakı, 2013, <http://www.musigi-dunya.az/new/magazine.asp?num=62>

3. Ramiz Mirişlinin “Odlar oğlu” odasında ladintonasiya xüsusiyyətləri // Mədəniyyət dünyası. Elmi-nəzəri məcmuə, XXVII buraxılış, 2014, Səh. 61-64

4. Sərdar Fərəcov. “Teatr haqqında” himn // Musiqi dünyası: 4/57, Bakı, 2014, <http://www.musigi-dunya.az/new/magazine.asp?num=64>

5. Aydın Əzimovun “Bayrağım” odasında ladintonasiya xüsusiyyətləri / Türksöylü xalqların musiqi mədəniyyətinin tədqiqi problemlərimi. XIII beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2014, Səh. 142-146

6. Heydər Əliyevə həsr olunmuş odalar / Heydər Əliyevin mədəniyyət konfransiyası (elmi-nəzəri konfransıyanın materialları), 2015, Səh. 149-152

7. XX əsrin 60-70-ci illərində Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında himn və oda janrı / Mədəniyyət: problemlər və perspektivlər. Doktorant və gənc tədqiqatçıların IX beynəlxalq elmi konfransının materialları. Bakı, 2015, Səh. 53

8. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında himn və oda janrı / XI international Turkic culture, and protection of cultural heritage sumposium/art activity. Verona, İtaly 07.11.2015.

9. Üzeyir Hacıbəylinin “Milli marş”ında melopoetik xüsusiyyətlər // Научный журнал-приложения международного-педагогического журнала. Высшая школа Казахстана. №3/2016, Səh. 93-97

10. XX əsrin 90-cı illərində Cəlal Abbasovun yaradıcılığında himn janrı //“Harmony” международный музыкальный культурологический журнал, 2016, hppt:// [www.harmony.musigi-dunya.az/ RUS/ DEFAULT/ ASP](http://www.harmony.musigi-dunya.az/RUS/DEFAULT/ASP)

**Гимн и ода в творчестве Азербайджанских композиторов**

**РЕЗЮМЕ**

Диссертация состоит из введения, 2-х глав, 4-х разделов, заключения, библиографии, нотографии и сайтографии. Во введении подчеркивается актуальность, степень разработанности темы, цели и задачи, научное и практическое значение исследования.

В данной работе во главу угла ставится проблема исследования возникновения жанров гимн и ода в творчестве азербайджанских композиторов. Начиная с Узеира Гаджибейли первые шаги, проделанные в освоении этого жанра, находят свое яркое воплощение в творчестве композиторов разных поколений в лице: О.Зульфугарова, Ш.Ахундовой, Р.Миришли, А.Ализаде, Х.Мирзезаде, С.Фараджева, Ф.Нагиева, А.Азимова, Г.Адигезалзаде, Дж.Аббасова, Р.Алиева.

**I Глава: «Возникновение в Западной Европе жанров гимн и ода и их воздействие на азербайджанскую профессиональную музыку»**, состоит из 2-х разделов:

**1.1. «Возникновение в первой половине XX века жанра гимн в творчестве азербайджанских композиторов и их стилевые особенности».**

**1.2. «Мелопозитические особенности жанров гимн и ода в творчестве азербайджанских композиторов в 60-80 годы XX века».**

**II Глава: «Интонационно-поэтическое единство в гимнах и одах посвященных различной тематике в творчестве азербайджанских композиторов»**, состоит из 2-х разделов:

**2.1. «Своеобразие мелодических особенностей в гимнах и одах посвященных политической тематике в творчестве азербайджанских композиторов».**

**2.2. «Оды и гимны азербайджанских композиторов на свободную тематику».**

В заключении даются выводы и обобщения проведенного исследования.

**Anthem and ode in the works of Azerbaijani composers**

**SUMMARY**

The thesis consists of an introduction, 2 chapters, 4 sections conclusions, bibliography, summary of music sheets and web sites. The introduction highlights the relevance of the topic, the degree of elaboration of the theme, goals and objectives, scientific and practical importance of the evidence.

The forefront of the work raises the problem of the emergence research of anthem and ode genres in the works of Azerbaijani composers. Since Uzeyir Hajibeyli first steps undertaken in the development of this genre, following composers of different generations find its clearest expression in their works: O.Zulfugarova, Sh.Ahundovoy, R.Mirishli, Alizadeh, H.Mirzade, S.Faradzheva, F.Nagieva, Azimov, G.Adigezalzade, Dzh.Abbasova, R. Aliyev.

**Chapter I: "The emergence of anthem and ode genres in Western Europe and their impact on the Azerbaijani professional music"** consists of 2 sections:

**1.1. "The emergence of the hymn genre in the middle of the 20<sup>th</sup> century, used in the works of Azerbaijani composers and their stylistic features."**

**1.2. "Particular melopoetic anthem and ode genres in the 60-80 years of the twentieth century in the works of Azerbaijani composers".**

**Chapter II: "the union of intonation and poetic hymns and odes dedicated to different themes in the works of Azerbaijani composers",** consists of 2 sections:

**2.1. "The originality of melodic features in the hymns and odes dedicated to political topics in the works of Azerbaijani composers".**

**2.2. "Odes and hymns of Azerbaijani composers on the free theme."**

Concluded with given the conclusions and generalization of the research.

---

Çapa imzalanıb: 24.10.2016.  
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

**«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi**  
Bakı, Rəsul Rza küç., 125  
tel./faks 596 21 44  
e-mail: mutarjim@mail.ru



**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ  
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**БАКИНСКАЯ МУЗЫКАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ  
имени УЗЕИРА ГАДЖИБЕЙЛИ**

*На правах рукописи*

**АИДА МУРСАЛ ГЫЗЫ ГАСАНОВА**

**ГИМН И ОДЫ В ТВОРЧЕСТВЕ  
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ**

**6213.01 – Музыкальное искусство**

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

диссертации на соискание ученой степени  
доктора философии по искусствоведению

**Баку – 2016**